

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

DE PRAKTIJK

Het ijzer smeden ...

Na een intensieve sessie van vijf kwartier nemen Johan, zijn ouders en zijn twee zussen met betraande ogen afscheid van mijn collega en mij. Mijn collega zegt als we napraten: 'Dat was een heftig gesprek, zeg. Had je de mensen er niet beter op moeten voorbereiden? Heb je ze niet erg overvallen?' Ik wist geen beter antwoord te geven dan: 'Misschien was het te heftig, maar de emoties die naar boven kwamen, vormden wel de realiteit van dit gezin. We zullen zien hoe dit gesprek doorwerkt. Het kan zijn dat het door de heftigheid van de emoties averechts werkt, maar het kan juist ook een doorbraak creëren.'

De opmerking van mijn collega maakte mij onzeker. Was ik te voortvarend? Wat bracht mij ertoe te handelen zoals ik deed? Ik ging voor mijzelf de gebeurtenissen van het gesprek nog eens na en reflecteerde over mijn eigen handelen.

Johan van 16 jaar wordt aangemeld voor onderzoek op onze polikliniek in verband met heftige agressieve buien thuis. Op school heeft hij ze niet. De buien manifesteren zich in de vorm van schreeuwen, slaan en schoppen van zijn moeder en zijn zussen van 17 en 8 jaar. Johan heeft een lichte verstandelijke handicap (IQ 75). De problemen bestaan al enkele jaren en eerdere hulpverlening in de vorm van ouderbegeleiding en pedagogische praktische gezinshulp heeft geen effect gesorteerd. Met name vader heeft weinig vertrouwen in de hulpverlening. Behalve voor Johan is de vraag van alle overige gezinsleden: hoe kunnen de agressieve buien van Johan stoppen? Johan zelf uit geen wens om zijn agressieve gedrag te veranderen. Hij wil wel dat hij minder op zijn kop krijgt.

Dat eerdere hulpverlening geen effect heeft gesorteerd en dat vader er weinig vertrouwen in heeft, maakt me alert. Waarom heeft eerdere hulp geen succes gehad? Is vader een man die zich

niet laat begeleiden door hulpverleners? Zijn die te soft, of niet deskundig genoeg? Ik ben ook hulpverlener en begin in dit gezin dus al met een achterstand. Ik kan het vast niet beter dan collega's en loop het risico dat ik me wellicht krampachtig ga proberen te bewijzen. Is de boodschap van het gezin ook dat niemand moet proberen hun patroon te willen veranderen? Maar hoe is deze boodschap te verenigen met de motivatie om voor de driftbuien van Johan hulp te zoeken? Ik besluit vanwege al deze onzekerheden om een collega te vragen samen met mij dit gezin te spreken.

We beginnen met het bang zijn van moeder voor Johan, omdat zij dit zo alarmerend duidelijk aangeeft. Zij vertelt dat zij zichzelf en haar dochter van acht opsluit als Johan een bui krijgt. Zij is heel bang dat hij hen iets zal aandoen omdat hij dan niet voor rede vatbaar is. Zij zegt zich overspannen te voelen en gaat huilen als ik vraag hoe lang zij dit gevoel al heeft. Zij vindt dat ze sterk genoeg moet zijn om het aan te kunnen, maar ze kan bijna niet meer. Bij haar man heeft Johan geen buien. Dat is niet zo verwonderlijk, merkt mijn collega op, want de vader van Johan is een grote robuuste man, met een rustige en krachtige uitstraling. Hij is zelfstandig ondernemer, betrokken en actief, een man waar je niet omheen kan. Johan zelf kan geen antwoord geven op de vraag hoe het kan dat hij bij zijn vader geen buien heeft. Johan's derde en oudste zus mengt zich in het gesprek en zegt dat Johan ontzag voor zijn vader heeft en dat hij daarom geen buien heeft. Haar durft hij ook niets meer te doen nadat zij hem een keer gekrabd heeft toen hij haar aanvloog. Zij is hem nu ook fysiek de baas. Intellectueel en emotioneel was zij dat al. Zij praat op een agressieve en negatieve manier over haar broer. Als ik haar dit spiegel, zegt ze dat ze best op hem gesteld is maar dat hij gewoon moet ophouden met die buien. Zij krijgt tranen in haar ogen en haar stem klinkt omfloerst.

Moeder is bang, vader controleert, Johan heeft buien en de oudste zus bijt van zich af. Het gaat hier over agressie en macht. Zijn deze thema's 'vacant' in verband met de veel afwezige vader? Zou Johan de agressie die in het gezin leeft, verpersoonlijken? Is de agressie van Johan verwant aan de ingehouden agressie van vader? Ik ben blij met de opmerking van mijn collega die de kracht en de imponerende uitstraling van vader onder woorden brengt. Omdat vader moet glimlachen en zich begrepen voelt, durf ik verder te exploreren. Ik merk op dat moeder klem zit, maar kies er toch voor om met de jongste dochter in gesprek te

gaan. Ik denk dat zij net als moeder bang is voor Johan. Dat ik nog geen aandacht aan Johan besteed, komt omdat ik zie hoe hij met zijn ogen heen en weer schiet tijdens het gesprek. Het raakt hem kennelijk. Ik wil de problemen niet verklaren vanuit zijn verstandelijke handicap omdat dat een legitimatie voor het agressieve gedrag zou kunnen zijn en het gevoel van onmacht zou vergroten.

Het jongste zusje is zeer slim. Zij is met leren al verder dan Johan. Als ik haar vraag wat zij van de buien van Johan vindt, gaat zij heftig huilen en tussen de snikken door vertelt zij dat ze, als hij boos is, erg bang is voor Johan. Terwijl zij dit zegt, zoekt zij steun en troost bij haar moeder die haar over haar hoofd aait. Als ik Johan confronteer met de vraag of hij beseft dat hij met zijn buien zoveel verdriet veroorzaakt, slaat zijn stem over, schieten zijn ogen heen en weer en zegt hij half schreeuwend: 'Ik krijg ook overal de schuld van'. Als ik vraag wat hij bedoelt, haalt hij zijn schouders op en zegt: 'Nou...gewoon'. Er blinken ook bij hem tranen in zijn ogen.

Het is aangrijpend voor mij en mijn collega om de onmacht, de angst en het verdriet van deze mensen te ervaren. Mijn collega legt aan vader voor dat het ons aangrijpt om de familie zo ontredder te zien en vraag hoe hij dit ervaart. Hij vindt het heel erg, vooral voor zijn vrouw en zijn jongste dochter. Hij begrijpt niet waarom Johan zich niet kan inhouden als hij niet thuis is. Hij heeft er al van alles aan proberen te doen, straf, belonen, afspraken maken, maar het werkt niet.

Het bespreken van de buien en de agressie resulteert in heftige emotionele reacties van alle gezinsleden en van de therapeuten. Om mijn eigen emoties te ordenen, schieten allerlei gedachten door me heen. Minuchin komt me te hulp: intensiteit en confrontatie. Mijn neiging om de problematiek te verzachten, vat ik op als verleidingen van het systeem om te stoppen met de stapsgewijze, confronterende werkwijze, maar ook als signaal van mijn eigen angst om een mogelijk taboegebied van het gezin te betreden, de positie van vader in het gezin. Als de buien het probleem zijn dan zullen we het ook over die buien hebben, met alles erop en eraan. Ik besef dat mijn betrokkenheid een signaal is dat ik me sterk geaffilieerd heb met deze mensen. Ze doen me wat. Als ik mijn rol als therapeut wil vasthouden, moet ik in ieder geval niet doen alsof ik weet hoe het verder moet. Ik wil kijken of ik hen kan helpen tot een passende 'oplossing' te komen.

Hoe moet het verder? Ik stel deze vraag aan de ouders. Zij willen Johan niet uit huis plaatsen en hopen dat er eventueel met psychiatrische medicatie verbetering mogelijk is. Van gesprekken en adviezen verwachten ze niet veel. Mijn collega en ik vertellen dat onze ervaring is dat psychiatrische medicatie meestal geen garantie biedt dat agressieve buien stoppen. Ik stel voor om naar de aanleiding van de buien te kijken en te bespreken hoe de veiligheid voor alle gezinsleden gewaarborgd zou kunnen worden. De aanleidingen voor de buien zijn heel gewone conflicten tussen broers en zussen. Er is bijvoorbeeld strijd over wie de afstandsbediening van de tv mag hebben en dus kan bepalen wat er gezien wordt. Meestal winnen de bijdehante zussen, wat Johan kwaad kan maken. Hij gaat dan fysiek geweld gebruiken. Als hij de afstandbediening heeft, is het weer goed. Johan lacht als we dit bespreken. Ook kunnen buien ontstaan als hij een taak moet doen. Dan richt de woede zich vooral tegen zijn moeder, die veel kleiner is dan Johan. 'Kun je wel', zegt mijn collega tegen Johan, 'wat een kunst om iemand die twee koppen kleiner is te bedreigen. Het lijkt nergens op! Dat je het moeilijk vindt dat je zussen altijd sneller en slimmer zijn, kan ik begrijpen, maar dat is nog geen reden om ze in elkaar te slaan.'

We kijken samen naar de buien en er wordt weer gelachen. Dat geeft mij moed. Lachen is gezond. Dat de conflicten zo gewoon en herkenbaar zijn, helpt mij om ze te snappen, aan te voelen en in een gewoon kader te kunnen plaatsen. De bijdehante zussen winnen gewoonlijk de strijd, Johan wordt kwaad en kiest de makkelijkste weg, zijn fysiek zwakkere moeder. Fysieke agressie ondermijnt de veiligheid van gezinsleden. Als de veiligheid niet voldoende gewaarborgd is, kunnen gewone broederlijke en zusterlijke twisten niet uitgevochten worden. Bovendien begrijp ik de hopeloze positie van moeder, maar niet waarom ze niet meer van zich afbijt. Misschien speelt de uitputting een grote rol. Ze staat ook wel erg alleen.

We spreken verder over hoe de veiligheid voor alle gezinsleden gewaarborgd kan worden. Als gezinsleden zich niet veilig voelen, raken ze overspannen (moeder), reageren negatief en agressief (oudste zus), worden bang (jongste zus), voelen zich eenzaam (Johan) en wanhopig (vader). Dat is voor niemand goed dus dat moet als eerste veranderen. Wanneer is het veilig? Als vader thuis is. Vader blijkt buitenshuis actief te zijn in besturen en commissies. Hij is een gezien man in de streek waar hij woont. Daardoor

is hij vaak laat thuis of 's avonds afwezig. Ik zeg dat zijn gezin hem op dit moment harder nodig heeft dan de besturen en vraag of hij kans ziet dit op korte termijn te veranderen. Hij krijgt tranen in zijn ogen en zegt dat ik gelijk heb. Als hij thuis is, blijven de buien achterwege. Maar hoe kan de veiligheid gegarandeerd worden in de tijd dat vader in verband met zijn werk niet thuis is? Ik richt me tot Johan en benadruk dat de veiligheid ook gegarandeerd kan worden als hij besluit om zelf naar zijn kamer te gaan als hij boos is en niet te gaan schelden, schoppen of slaan. Hij wordt kwaad als ik dit zeg en reageert weer met: 'Zie je wel, altijd krijg ik van alles de schuld'. Als ik zeg dat dit onzin is, kalmeert hij. 'Ik vind je een leuke jongen, maar je moet wel stoppen met slaan en schoppen. Daarvan geef ik je wel de schuld en ik vind dat je dat moet afleren. Het is niet leuk dat je gaat slaan als iets je niet bevalt. Hoe moet dat als je volwassen wordt? Je vader slaat er toch ook niet op los als hem iets niet bevalt?' Dat beaamt Johan, maar hij weigert in te stemmen met het voorstel om naar zijn kamer of ergens anders naar toe te gaan als hij boos is. Ook na aandringen van mijn collega blijft Johan in zijn weigering volharden. 'Dan weet ik het op dit moment ook niet', verzucht ik, terwijl de spanning toeneemt. 'Ik kan u alleen maar voorhouden dat de veiligheid van iedereen gewaarborgd moet zijn. Als Johan niet wil meewerken, denk ik dat hij niet thuis kan zijn.' Vader zegt tussen zijn tranen door dat hij het snapt, maar dat hij het zo erg vindt dat het zo is. 'Vraagt u het nog eens aan uw zoon', stel ik voor. Moeder en de drie zussen snikken en Johan zit er ontderd bij. 'Als hij niet zelf wil', herhaal ik, 'moet de veiligheid op een andere manier gewaarborgd worden. Dit is voor jullie geen leven.' Plotseling zegt Johan: 'Nou vooruit, dan ga ik wel naar m'n kamer'. 'Dat is afgesproken', zeg ik direct. 'We maken een volgende afspraak en zien dan wel of het gelukt is.'

Het gesprek over de veiligheid brengt me bij het leven van vader, ook buiten zijn gezin. Ik durf de logische conclusie aan hem voor te leggen dat hij op dit moment meer nodig is in zijn gezin dan in besturen. Hierdoor confronteer ik hem met zijn vaderschap. Hij is in deze fase van het gezin te weinig aanwezig. Zijn mentale steun aan zijn vrouw en dochters en zijn controle op afstand van Johan zijn onvoldoende om een zinvolle omgang met agressie mogelijk te maken. Hij moet ook meer daadwerkelijk aanwezig zijn. Dat ik zijn handelwijze niet veroordeel of afkeur, maar dat ik mijn overwegingen open met het gezin bespreek, helpt vader waarschijnlijk dat hij mijn opmerking kan horen en aanvaarden.

In het laatste deel van het gesprek loopt de spanning op omdat een patstelling dreigt. Ook voor mij als therapeut is die spanning groot, maar goed uit te houden. Ik zie in dat het misschien wel te moeilijk is om binnen het gezin een veilige oplossing te vinden. Ik besluit deze realiteit met het gezin te delen en hen er tegelijkertijd mee te confronteren. Dit vooral om hen nuchter te bieden wat ik denk en voel en niet meer dan dat. Dat Johan ter plekke een besluit neemt, verbaast me. Misschien omdat ik er niet werkelijk op aangedrongen heb, of omdat hij er echt van overtuigd is dat hij niet meer hoeft te 'helpen' als enige man in huis. Het verblijf thuis bij zijn familie is hem kennelijk veel waard.

Na twee weken zien we elkaar weer. Johan is stralend. Er zijn geen buien geweest. Hij is een keer naar de garage gegaan toen hij boos was en andere keren naar zijn kamer. Vader is meer thuis geweest. Het onderhandelen over de tv gaat onder regie van de ouders en iedereen, ook Johan, handelt volgens de gemaakte afspraken.

Mijn collega en ik complimenteren eenieder en praten over het vervolg. Een terugval komt meestal voor. Hoe gaan de gezinsleden daarop reageren? Johan zelf zegt dat er geen terugval komt. Vader zegt dat hij niet weet waarover we het verder moeten hebben. Ik stel voor dat we geen afspraak meer maken, maar dat de ouders als ze dat nodig vinden voor een afspraak kunnen bellen. Dat kan wat mij betreft ook als een van de kinderen hierom verzoekt.

Na een half jaar belt moeder me op om te vertellen dat het tot nu toe goed is gegaan. Johan heeft geen driftbuien meer. Met haar gaat het langzaam weer beter. Johan is begonnen met een metselopleiding en dat vindt hij erg leuk. Ze bedankt ons voor de gesprekken.

Hans Bom